

Music art and Choreography Department in the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky.

Circle of scientific interests: professional training of next generation of music's and choreography teachers.

Дата надходження рукопису 08. 04. 2017 р.

УДК 373.3.091.33:78

КУРКІНА Сніжана Віталіївна –
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
e-mail: sneghana28@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності теми дослідження. Один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної системи освіти на усіх її щаблях – створення умов для розвитку обдарованих дітей і молоді. Звичайно, сама по собі ця ідея не є новою в педагогічній галузі, оскільки саме здібні й талановиті люди з нестандартним мисленням завжди потрібні суспільству й державі за будь-яких часів, принаймні декларативно. Лише обдаровані й добре освічені професіонали розробляють нові технології, добре лікують і навчають, створюють шедеври мистецтва. Інформаційне суспільство першої третини XXI століття вимагає прискорення технологічного й гуманітарного розвитку, який може бути здійсненим тільки обдарованою молоддю, фахівцями нової формації. Останні десятиліття дають приклади створення фондів, заснування іменних стипендій, конкурсів, метою проведення яких є виявлення й подальша підтримка талановитої учнівської і студентської молоді. Не дивно, що освітяни й суспільство в цілому чекають й від держави створення реально працюючої системи виявлення й підтримки обдарованих дітей і студентів. Зрештою держава повинна задуматися над створенням гідних умов для навчання й подальшого працевлаштування обдарованих молодих людей в нашій країні.

На наш погляд найважливішою ланкою такої системи повинно стати виховання і навчання у дошкільних установах і у початкових класах загальноосвітньої школи, коли природні здібності і обдарованість може зміцнити й отримати необхідне підґрунтя для подальшого розвитку, а може бути навпаки понівеченою, підведеною під загальний усереднений штамп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме поняття «обдарованість» є

настільки багатогранним, що є предметом вивчення й осмислення у педагогічній та психологічній науці здавна. Так, проблема обдарованості особливо інтенсивно розроблялася зарубіжними психологами К. Текенсом, С. Мерлендом, М. Карнесом, які виходили з натуралістичних уявлень про дитячу обдарованість і спонукали до створення умов, які розкривають потенціальну обдарованість дитини, не обмежуючи можливостей її природного розвитку. Вітчизняні психологи Л. Виготський, О. Леонт'єв, Б. Теплов, О. Лурія, О. Запорожець ставили визначальний акцент на визначальній ролі культури в розвитку дитячої обдарованості. Досить успішно розв'язуються проблеми діагностики обдарованих дітей. У дослідженнях О. Матюшкіна, Ю. Гільбуха, О. Савенкова розкриті підходи ідентифікації обдарованих дітей. Протягом XX ст. ученими були розроблені теоретичні підходи, визначені різновиди і зовнішні прояви обдарованості, виявлено фактори, що впливають на розвиток здібностей, запропоновано варіанти виховання і навчання обдарованих дітей.

Однак, проблема дитячої обдарованості залишається предметом обговорення і зараз. Американські вчені в останні десятиліття ставлять питання про існування надзвичайно обдарованих дітей, що мають особливі психологічні характеристики. Нові наукові пошуки привертають увагу до всіх дітей без винятку, спонукають до більш виваженого і дбайливого ставлення до обдарованих дітей.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності педагогічного й соціального супроводу обдарованих дітей із самого раннього віку. Окрім того, автор наводить прийоми й методи роботи з обдарованими дітьми на уроках музичного мистецтва у

загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, розглянемо можливості сучасної педагогіки щодо проблеми виявлення й розвитку обдарованих дітей. Відомо, що гуманістична педагогіка висуває ідею обдарованості всіх дітей. Те, що кожна дитина має величезний потенціал закладених природних здібностей, які не розкриваються й не розвиваються повною мірою – це теж відомо. Постає питання: якщо ми усвідомлюємо проблему, чому ж не можливо її вирішити, об'єднавши зусилля небайдужих науковців, педагогів, методистів. Але з огляду на проблеми кадрового забезпечення наших шкільних і дошкільних установ, а виявлення й підтримку обдарованих дітей треба здійснювати із самого раннього віку, вирішити це питання на практиці досить нелегко. Відомо, що виховувати талановитих дітей можуть тільки талановиті й професійні педагоги й вихователі. Безумовно, проблема не тільки в практиці, але й у науці: педагогіка не може з повною впевненістю дати практичні рекомендації по вирощуванню геніїв. Яким чином закладаються ті чи інші здібності, у який спосіб і коли народжуються непересічні особистості, чому у багатодітній сім'ї одна дитина народжується геніальною – це велика таємниця. Але спробуємо запропонувати вчителям музичного мистецтва й художньої культури, усім тим, хто дійсно хоче працювати ефективно, створювати умови для розвитку обдарованих дітей, деякі поради.

Якщо уважно подивитися на багатьох геніїв, що зробили прорив у науці й у мистецтві, то при всій розмаїтості доль, характерів, особливостей діяльності, можна виявити деякі загальні риси. Це, насамперед, яскрава захопленість роботою, наявність уяви фантазії, застосування творчого підходу у вирішенні будь-яких проблем, що дозволяє передбачати результати своєї діяльності. Усі перераховані особливості можна спостерігати вже в дошкільному віці. Зі спогадів про дитинство багатьох музикантів, художників, акторів ми знаємо, що вони з малечку проявляли бажання займатися улюбленою справою.

Прилучення дітей до мистецтва – одна з тих педагогічних проблем, які завжди є сучасними й актуальними. Практично усі базові й авторські шкільні програми з музичного мистецтва ґрунтуються на принципах «...визнання самотності і самотності особистості учня, орієнтації на духовний розвиток засобами музичного мистецтва, активізації музичного мислення, ставлення до музичного мистецтва як

джерела і предмета духовного спілкування...» [6, с. 1]. Тобто декларативно предмет повинен сприяти вихованню в дітей таких важливих якостей, як естетичні потреби, творча активність, художній смак, і, нарешті, вміння відчувати настрій, емоційні переживання іншої людини.

Існує безліч методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу на уроках музики. Однак далеко не всім вчителям вдається запросити у чарівний світ мистецтва своїх вихованців, зробити музичну мову так само зрозумілою як звичайну. Можливо річ у тому, що головне на уроках музики – це безпосереднє сприйняття, замилювання, осяяння, переживання чуда, і усе це повинен влаштувати вчитель музики. Доведено, якщо педагоги й батьки самі не здатні захоплюватися творами мистецтва то й навчити цьому дітей практично неможливо.

Діти молодшого шкільного віку вирізняються своєю безпосередністю й емоційністю, вмінням інтуїтивно «зчитувати» настрій дорослих. Тому, якщо самому вчителю нудно й нецікаво, він не зможе захопити дітей. Отже, висновок перший – всі твори з розділу «слухання музики», які вчитель вибирає для роботи з дітьми, повинні йому подобатися. Із цього положення можна зробити наступний висновок: вчитель повинен бути добре підготовленим професіоналом, що має розвинений художній смак, широку ерудицію, сформовані естетичні потреби.

Отже, твори для слухання повинні викликати захоплення у самого вчителя й бути доступними для сприймання дітям. Важливо, щоб твір мистецтва заціпає щось у душі дитини, відображувався у її життєвому досвіді, внутрішніх переживаннях. З іншого боку, дитяче сприймання не завжди передбачуване й не піддається логічному аналізу.

Напевно, багато хто не раз дивувався, спостерігаючи за тим як маленькі діти емоційно тонко відчують музичні твори, які є розрахованими на дорослу слухачку аудиторію. Дійсно, якщо згадати ствердження психологів про цілісність сприймання дітей молодшого шкільного віку, про розвиток у них наочно-інтуїтивного мислення (Н. Н. Поддьяков [7]), про здатність підніматися до розуміння дуже складних і тонких зв'язків, стає очевидним, що й самі підходи й методи прилучення дітей до мистецтва повинні бути теж тонкими, делікатними. І головну роль у цьому процесі відіграє вчитель музики – як посередник між самим мистецтвом і особистістю дитини, від

якого залежить організація складного й багатогранного процесу прилучення учнів до художньої культури, духовності тощо.

Зауважимо, що для учнів початкової школи важливо мати можливість самим творити, активно діяти, експериментувати у будь-якій мистецькій галузі (музика, хореографія, малювання, ігри-драматизації і т.п.). Для них немає стереотипів і обмежень, а творчий процес має ігровий, спонтанний характер. Отже, вчитель повинен зуміти зайняти свою ігрову партнерську позицію, щоб разом з учнями пізнавати, відкривати й творити, іноді делікатно підказуючи можливі варіанти й способи дії. Найбільш ефективною формою такої спільної творчої діяльності є здійснення невеликих творчодослідних проєктів, у яких свої зусилля поєднують педагоги, батьки й діти. У процесі такої роботи діти якнайбільше виявляють свою зацікавленість, а отже й обдарованість, а вчитель має змогу відчутти й зрозуміти шляхи її подальшого розвитку.

Наведемо кілька прикладів із практики роботи вчителів музичного мистецтва загальноосвітніх шкіл м. Кропивницький. Проєкт під назвою «Музика навколо нас» реалізовувався серед учнів 1-х класів і об'єднав різні види художньо-творчої діяльності: знайомство із прекрасною музикою й відбиття її змісту, настрою в танцювально-пластичних імпрровізаціях, а також у словесно-поетичній і образотворчій діяльності. Звичайно, під час такої роботи здійснюється також принцип інтеграції мистецьких дисциплін, що реалізуються за рахунок співпраці вчителів.

Метою проєкту є виявлення наявних здібностей дітей, розвиток музичного сприймання на основі знайомства з передбаченими програмою творами: П. Чайковський «Танець феї Драже», «Баба Яга», «Пісня Жайворонка», «Хвороба ляльки», «Нова Лялька» [6]. Окрім цього проєкт вирішує завдання виховання творчої активності, образного мислення, виразної пластики, вмінь виразити свої враження різними засобами музичної, образотворчої діяльності, прилучення до поетичної творчості.

Робота над проєктом проходила в чотири етапи.

1-й етап – слухання музики, бесіди про історію її створення, про композитора, про зміст обраних п'єс, музичні образи. На цьому етапі можна залучити вихованців музичних шкіл, що якщо такі є, навіть і в старших класах, які можуть виступити з повідомленнями, а можливо й виконати музику П. Чайковського. Бажано також дати

дітям послухати ці п'єси в оркестровому звучанні і у виконанні самого вчителя на фортепіано. У процесі сприймання музики діти можуть спонтанно рухатися, використовуючи різні атрибути. Можна запропонувати дітям музичні загадки: самим придумати назви п'єсам, або відгадати, які назви відповідають характеру тих чи інших творів.

2-й етап – малювання картин на основі музичного образу (спільна діяльність дітей і вчителя). Спочатку можна підібрати готові ілюстрації до обраних музичних п'єс. Далі педагог пропонує дітям «стати художниками» і самостійно створити картини до п'єс П. Чайковського, використовуючи різні матеріали й техніки. Якщо долучити до цієї творчої роботи й батьків – у результаті можуть вийти цікаві колективні роботи.

3-й етап. Рухова імпрровізація і постановка пластичних картин на музику П. Чайковського. У таких картинах можуть брати участь і діти і вчитель. Так, у п'єсі «Баба Яга» педагог може виконати головну роль.

4-й етап. Передбачає синтез поетичної, образотворчої й пластичної творчості на основі створення цілісного музичного спектаклю. Бажано, щоб учні опікувалися оформленням залу, виготовленням костюмів і декорацій тощо. У процесі слухання музики діти з учителем придумують сюжет кожної п'єси, складають свої оповідання-описи, вірші.

Підсумкова подія проєкту «Музика навколо нас» – це виставка робіт, публічне виконання музично-пластичних етюдів, на якому діти в костюмах «розігрують» мініатюри на музику великого композитора. Реалізація даного проєкту дозволила вчителю зробити значні кроки вперед у розвитку дітей: вони зуміли підняти учнів на рівень справжнього мистецтва, коли учні відчували й відтворили справжній синтез мистецтв, занурилися у неповторний світ музичних образів П. Чайковського.

Робота над сценічними костюмами є особливо цікавою для малечі. Процес виготовлення костюмів може стати самостійним проєктом, оскільки містить багато спонукальних можливостей, будить художню уяву, кличе до творчості. Учні знайомляться з професією художника-костюмера, відчують зв'язок музики, хореографії, театрального й образотворчого мистецтва.

На 1-му етапі таких проєктів учитель музичного мистецтва проводить «музично-творчі майстерні», на яких діти мають можливість прослухати запропоновані ним

музичні твори, спробувати рухатися під їхнє звучання, з використанням різних атрибутів (стрічки, шарфи, квіти, палички і т.п.).

На 2-му етапі вчитель разом з дітьми (на основі їхніх імпровізацій) створює хореографічну композицію. У процесі розучування танцювальних рухів паралельно йде робота над створенням ескізів костюмів, які виконуються в різних художніх техніках: це можуть бути малюнки, аплікації, моделі костюмів для ляльок. У процесі створення сценічного костюма разом з дітьми обговорюються вимоги, яким він повинен відповідати: – виражати музичний образ, бути оригінальним, гарним, зручним для руху. Для створення сценічних костюмів проводяться «художні майстерні», наприкінці роботи бажано організувати конкурс на кращий ескіз.

Перед прем'єрою проекту можна влаштувати виставку усіх робіт виконаних дітьми й дорослими. Для вчителя музичного мистецтва є важливим уміння створити творчу атмосферу, емоційно насичене середовище, що захоплює й дітей, і дорослих, об'єднує усіх спільною творчою енергетикою й спонукає до активності. Така творча атмосфера, радість, яку будуть переживати діти, стане їхнім внутрішнім емоційним «сталомом», що надалі буде спонукати їх до нових зустрічей з мистецтвом.

І незважаючи на усе це, іноді навіть досвідченому вчителю важко виявити якість конкретне обдарування й ступінь його унікальності. Тому важливо надати дитині можливість робити те, що їй хочеться: танцювати, співати, малювати, ліпити, складати казки тощо. Першою умовою для виявлення й розвитку дитячої обдарованості є створення предметно розвиваючого середовища, нагромадження досвіду художньо-творчої діяльності у різних її видах. Друга умова – це розвиток творчої уяви, котра є закладеною у кожній людині від народження. Ця ідея переконливо розвинена сучасним ученим-психологом О. С. Кравцовою у її книзі «Розбуди в дитині чарівника» [5]. Автор показує, що багато вчених і винахідників «...одержували свої звання й урядові нагороди за свою уяву. Вони створювали казки із самих буденних і звичайних справ і вчинків. Вони були чарівниками!». Посилаючись на відомого психолога В. В. Давидова, О. С. Кравцова дослідила особливості прояву й розвитку уяви у дітей молодшого віку. По-перше, уява має місце там, де дитина бачить ціле раніше частин. Ця ж якість лежить в основі здатності дітей одухотворювати іграшки й предмети,

розмовляти, дружити з ними, боятися чи любити їх.

Іншою важливою властивістю уяви, на думку В. В. Давидова [4], є здатність дітей переносити функції з одного предмета на інший. Це вміння є тісно пов'язаним із здатністю дитини ставити себе на місце іншого, брати на себе різні ролі. Перераховані властивості уяви виникають і розвиваються в дітей поступово. Професійний педагог повинен володіти методикою розвитку уяви у дітей молодшого віку в різних видах ігрової й художньо-творчої діяльності. Нашою порадою є якомога ширше використання різних видів театралізованих ігор, оскільки театралізація – один із самих універсальних, доступних і улюблених видів дитячої діяльності, що дозволяє вирішувати практично всі завдання виховання й корекції розвитку дитини.

На жаль, в сучасній початковій школі театралізацію використовують не стільки як засіб виховання й розвитку дітей, скільки як форму звіту про роботу педагогів перед батьками. Здебільшого, педагоги самі вибирають або розробляють сценарій свята, концерту, потім розучують із дітьми вірші, танці, пісні, і потім виступають перед батьками, різними комісіями, членами журі тощо. Отже, діти в такій діяльності – в основному, виконавці. Це можна побачити по тому, як під час виступу вони шукають очима дорослого, що підказує текст, рухи танцю. Звичайно, така діяльність є також більш-менш корисною, оскільки учні набувають досвіду публічного виступу й колективної творчої роботи. Однак величезний потенціал театралізованої діяльності за таких умов не використовується для таких важливих завдань, як розвиток уяви, рефлексивного мислення, мови тощо.

А головне, при описаному вище підході діти навряд чи зможуть розкрити свої обдарування. Тому добре б піти з дітьми в театр і подивитися який-небудь цікавий спектакль для дітей або казку. Потім – обговорити, обмінятися враженнями, запропонувати дітям створити спектакль власними силами. Дуже важливо мотивувати дітей на таку діяльність, піднести ваш педагогічний задум таким чином, щоб діти відчули свою зацікавленість у ньому. А далі починаються проблеми, оскільки будь-яка творчість починається із проблеми: чогось не немає – виходить, потрібно придумати й зробити! Немає сценарію – складемо його! Немає костюмів і декорацій – доведеться виготовити їх власноруч!

Можна використати, як приклад, технологію Г. Й. Буреніної, представлену в

посібнику «Театр Всевозможного» [6]. У процесі розподілу ролей, підготовки артистів, виготовлення костюмів учитель музики повинен бути досвідченим керівником, мудрим і добрим порадиником. Для того, щоб діти «включили» свою уяву й побачили, як вона працює, важливо усвідомити усі етапи творчого процесу і його результати. Тому вчитель використовує будь-яку можливість, щоб підкреслити чарівні властивості уяви в різних іграх і видах діяльності, особливо – у продуктивних.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Таким чином, діти здобувають власний почуттєвий досвід творчої діяльності, у них виробляються такі важливі якості, як уміння довести справу до кінця, об'єктивно оцінити результат. Процес перетворення дітей на акторів, музикантів, художників є дуже відповідальним, тому що творчі потенції залишаються на майбутнє, розкривається емоційна сфера, надається поштовх до розвитку свідомості. Важливо, щоб діти набули й відповідних моральних якостей, повірили, що Добро завжди перемагає Зло, хоча для добрих справ потрібно значно більше зусиль, чим для дурних. Отже, розкриття і розвиток обдарувань, виховання маленьких добрих і розумних Чарівників от найбільш важливе завдання вчителя музичного мистецтва у сучасній загальноосвітній школі. Але для цього потрібно, щоб сам вчитель захотів стати мудрим порадиником, щиро й натхненно люблячим дітей і свою справу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Буренина А. И. Театр всевозможного. Вып. 1. От игры до спектакля. – 2-е изд., перераб. и доп. / А. И. Буренина– СПб., 2002. – 114 с.
2. Гадалова І. М. Методика викладання музики в початкових класах: навч. посібник / І. М. Гадалова. – К.: ІСДО, 1994. – 272 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К., 1997. – 376 с.
4. Давыдов В. В. Генезис и развитие личности в детском возрасте // Вопросы психологии. – М., Педагогика, 1992. – № 1. – С. 22–33.
5. Кравцова Е. Е. Разбуди в ребенке волшебника / Е. Е. Кравцова. – М.: Просвещение: Учебная литература, 1996. – 160 с.
6. Музичне мистецтво. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 1–4 класи (Електрон. ресурс). – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_program_u/2012/ukr/08_muz_mustectv.pdf

7. Поддяков Н. Н. Творчество и саморазвитие детей дошкольного возраста. Концептуальный аспект / Н. Н. Поддяков. – Волгоград: Перемена, 1995. – 48 с.

8. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-метод. посібник. – 2-е вид., доп. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 216 с.

REFERENCES

1. Burenyna, A.Y. (2002). *Teatr vsevozmozhnogo. Vyp. 1. Ot yhry do spektaklya*. [Theater of every possible. Issue. 1. From game to performance]. Sankt-Peterburg.
2. Hadalova, I. M. (1994). *Metodyka vykladannya muzyky v pochatkovykh klasakh: Navch. Posibnyk*. [Methods of teaching music in primary school: Teach. Manual]. Kyiv: ISDO.
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayinskyy pedahohichnyy slovnyk*. Kyiv.
4. Davydov, V. V. (1992). *Genезis i razvitiye lichnosti v detskom vozraste // Voprosy psikhologii*. [Genesis and development of personality in childhood // Questions of psychology]. Moscow: Pedagogika.
5. Kravtsova, E. E. (1996). *Razbudi v rebenke volshebnika*. [Wake up the wizard in the child]. Moscow: Prosveshchenye: Uchebnaya lyteratura.
6. *Muzychne mystetstvo. Prohrama dlya zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv: 1–4 klasy (Elektron. resurs)*. [Musical art. The program for secondary schools: Grades 1–4]. Rezhym dostupu: http://old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_program_u/2012/ukr/08_muz_mustectv.pdf
7. Poddyakov, N. N. (1995). *Tvorchestvo y samorazvytye detey doshkolnoho vozrasta. Kontseptual'nyy aspekt*. [Creativity and self-development of preschool children. Conceptual aspect]. Volhohrad: Peremena.
8. Rostovskyy, O. Ya. (2001). *Metodyka vykladannya muzyky u pochatkoviy shkoli: Navch.-metod. posibnyk*. [Methods of teaching music in elementary school: Teach method. manual]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КУРКІНА Сніжана Віталіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: удосконалення навчально-виховного процесу у вищій та початковій школі засобами мистецьких дисциплін, історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KURKINA Snizhana Vitalievna – Candidate of Pedagogic Sciences, Assistant professor Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogic University.

Circle of scientific interests: improving educational process in higher and elementary schools by means of artistic disciplines, history of domestic and foreign pedagogy.

Дата надходження рукопису 15. 04. 2017 р.